

Роксолана Рісна

ТРАНСФОРМАЦІЇ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ ТА ЗАХОДИ АДАПТАЦІЇ ТРУДОВИХ РЕЕМІГРАНТІВ

На сучасному етапі розвитку економіки України все більшої актуальності набуває нова стратегія управління процесами регіонального відтворення її трудового потенціалу. В умовах глобалізації інтенсифікація міжнародних міграційних процесів є невід'ємним атрибутом світового господарства, що зумовлює як позитивні, так і негативні наслідки. Враховуючи тенденції до відтоків економічно активного населення України, яке володіє значним інтелектуально-трудовим потенціалом, надмірна еміграція несе цілу низку ризиків в сфері демовідтворення, функціонування соціально-трудових відносин, збереження й примноження культурних цінностей і є загрозливим явищем з точки зору довготермінової стратегії розвитку держави.

Міграційні переміщення населення неможливо заборонити, адже право вільного вибору місця проживання і працевлаштування регламентовано найвищими законодавчими актами. Натомість для зменшення негативних наслідків необхідно стимулювати рееміграційні процеси, спрямовуючи ресурси на ті категорії трудових мігрантів, що володіють найвищим інтелектуально-трудовим потенціалом та повернення яких є економічно та соціально обґрунтованим. Це одночасно пом'якшуватиме демографічну ситуацію, підвищуватиме потенціал міграції з точки зору розвитку держави та стимулюватиме сталий економічний розвиток.

Незважаючи на те, що дослідження аспектів трудової міграції знайшли своє відображення у працях таких вітчизняних вчених, як А. Гайдуцький, Е. Лібанова, О. Малиновська, М. Ніколайчук, С. Пирожков, А. Платонов, О. Позняк, М. Птуха, О. Пуригіна, М. Романюк, У. Садова, Л. Семів, О. Хомра та багатьох інших, потребує системного аналізу проблема ефективного державного управління міграційною активністю населення з урахуванням особливостей, передумов, факторів та форм міграції. Важливим, зокрема, є дослідження питань реадaptaції українських заробітчан. Проте перед тим, як окреслити коло відповідних проблем міграційного менеджменту, зупинимось докладніше на суті самого поняття рееміграції.

У науковій літературі термін «рееміграція» означає процес повернення людей в країну походження чи колишнього проживання, з якої вони свого часу емігрували до інших країн з різних причин [1]. З юридичної точки зору, до категорії реемігрантів можуть бути віднесені як ті, котрі, перебуваючи в інших країнах, так і не набули статусу особи громадянства, так і ті, хто внаслідок натуралізації стали громадянами обраної держави, але вирішили повернутися на батьківщину або в країну попереднього проживання. У соціальній економіці дослідження процесу рееміграції населення має як теоретико-методологічне, так і прикладне значення, оскільки повернення людей на прабатьківські землі є передумовою відтворення людського потенціалу й нагромадження людського капіталу. В Україні велике значення для розвитку досліджень має інформаційне та методичне забезпечення аналізу цього явища, конкретизації ознак, які б виступали основою побудови моделей рееміграції.

Знаковими для нашого дослідження є дані щодо намірів трудових реемігрантів до повторних поїздок. Згідно опитувань, лише близько 30 % трудових мігрантів, що повернулись в Україну, планують мігрувати знову, 70 % українців за кордоном прагнуть повернутися на батьківщину й понад 90 % будують свої плани на батьківщині (купують помешкання, оплачують освіту дітей тощо) [2]. Разом з тим, за даними Open Ukraine, 35 % опитаних трудових мігрантів протягом досліджуваного періоду здійснили одну поїздку за кордон, майже 50 % респондентів виїжджали 2-5 разів. Отже, рух української робочої сили можна типологічно охарактеризувати як циркулюючу міграцію.

Термін «циркулююча міграція» з'явився у міжнародному дискурсі у 2005 році, проте, очевидно, це явище не є новим. Генеральний секретар ООН Кофі Аннан на пленарному засіданні з питань міжнародної міграції і розвитку в рамках 61-ої сесії Генеральної Асамблеї відзначив у своїй доповіді, що «стара парадигма постійного переселення мігрантів поступово поступається місцем тимчасовій та циркулюючій міграції» [3]. Європейський Союз розглядає циркулюючу міграцію як «одну з форм міграції, що дозволяє певному рівню легальної мобільності населення між двома країнами», маючи на увазі повторювані поїздки між країною походження та призначення [4]. Науковці та політики, апелюючи до демографічних реалій, економічних потреб та вимог безпеки ЄС, наголошують на потрійній вигоді від циркулюючої міграції, тобто позитивних наслідках для всіх учасників

процесу – країни-донора, реципієнта і самих мігрантів. Особлива увага приділяється міграції висококваліфікованих кадрів як базису інтелектуального потенціалу суспільства. В умовах глобалізації формується транснаціональний ринок праці, для фахівців високої кваліфікації вкрай важлива діяльність у різних сегментах цього ринку, що забезпечує можливість обміну знаннями. Циркулююча міграція спрямована на заміну «витоку мізків» «круговоротом інтелекту» [5]. Очевидно, такі переваги, як зниження втрат інтелектуально-трудоного потенціалу та залучення міграційного капіталу в економіку країни-донора, зведення до мінімуму негативних соціальних наслідків для членів родин мігрантів, відкритість приймаючих країн до процесу глобалізації, можливість країні-реципієнту адаптувати міграційні потоки до потреб ринку будуть реалізовані лише за умови дієвого механізму регулювання та ефективного міграційного менеджменту.

Окремого висвітлення вимагає тема соціального сирітства як своєрідної точки біфуркації на векторі міграційного процесу. Однією з основних проблем трудової міграції є руйнація сімейних відносин і виникнення феномену «транснаціональних сімей», в яких діти та їх батьки-мігранти проживають в різних державах. За результатами дослідження, проведеного Західноукраїнським центром «Жіночі перспективи» [6], серед мігрантів, котрі виїхали до Італії, лише 6,3 % жінок є бездітними. 28,53 % респондентів мають по одній дитині, 46,67 % по двоє дітей, 6,93 % по троє дітей, 0,8 % – по чотири дитини і більше. При цьому 70 % становлять діти віком від 7 до 22 років, вихованням яких в кращому випадку займаються родичі, інколи виникає потреба й державної опіки. Соціальне сирітство може трансформуватися в загальнонаціональну проблему, а саме проблему втраченого покоління. Воно є наслідком послаблення шлюбних зв'язків, втрати емоційного контакту з дітьми, руйнування сім'ї як базису суспільства, основи нації та держави. Психологічні травми дітей заробітчанин приводять до соціальної девіації, поповнення рядів «дітей вулиці». Фінансові перекази мігрантів, які є потужним додатковим джерелом національного бюджету України, стають водночас надзвичайно небезпечним «замінником» стосунків «батьки-діти». Молодь працездатного віку втрачає мотивацію до розвитку та фінансової незалежності. Представники цього покоління часто переконані, що заробити гроші можна лише за кордоном, таким чином формуючи наступну хвилю потенційних мігрантів.

Отже, враховуючи динамізм міграційної активності населення та сучасні тенденції її розвитку, для України, як потужного донора робочої сили європейського міграційного простору, аби скористатись перевагами циркулюючої міграції та уникнути небезпечних соціальних наслідків, слід розробити та впровадити заходи, спрямовані на повернення трудових мігрантів. Оскільки осідання реемігрантів, як осіб з міграційним досвідом, новими знаннями, навиками, практикою можливе за умови належного супроводу реемігрантських настроїв зі сторони діяльності органів влади (видача кредитів на створення умов під ведення бізнесу, в т. ч. сімейного, стимулювання розвитку нових робочих місць тощо). Комплекс заходів державної міграційної політики повинен охоплювати всі етапи трудової рееміграції, починаючи від перебування за кордоном. Саме тут потрібно грамотно і коректно апелювати до мотиваційного базису можливого повернення трудового мігранта на батьківщину, використовуючи негативи його перебування на чужині. Такими дестимуляторами міграції можуть виступати незадоволення умовами праці й соціальним захистом, труднощі адаптації (соціокультурної, економічної), сімейні обставини, ностальгія, заходи примусового видворення мігрантів з приймаючої країни тощо.

Виходячи з мети нашого дослідження, реадаптацію мігрантів розглядаємо як повторно здійснювану акліматизацію і пристосування до природних та соціальних умов переселенців, які вже раніше проживали у певній етноландшафтній зоні, але потім на короткий чи тривалий час її залишили, а тому перебували в іншому кліматичному та культурному середовищі, нерідко у такому, яке істотно різниться від попереднього. Така реадаптація означає потребу особи повторно призвичаїтися до клімату, соціальних умов, місця мешкання, мови, звичаїв, обрядів, традицій, смаків, способу життя [7, с. 173]. Державна політика адаптації трудових мігрантів, що повернулись на батьківщину, являє собою практичну діяльність відповідних державних інституцій (спеціалізованих і дотичних у компетенціях до міграційної сфери) в тісній співпраці та взаємодії з підприємницькими, науковими, освітніми, громадськими структурами щодо використання інструментарію державного управління з метою мотивації повернення та успішної реадаптації мігрантів.

Враховуючи селективну функцію державної політики, слід виділити категорії трудових мігрантів та заходи, спрямовані на адаптацію конкретної цільової аудиторії (Табл. 1) [8].

Таблиця 1.

**Основні управлінські заходи щодо адаптації
українських трудових реемігрантів**

№ з/п	Категорія трудових реемігрантів	Конкретні заходи держави	Основні виконавці
1	Трудові мігранти зі значним інтелектуально-трудохим потенціалом	Соціальний діалог з підприємницькими, науковими, освітніми закладами щодо працевлаштування реемігрантів (у т.ч. з гнучкими формами зайнятості)	Регіональна міграційна служба; регіональний центр зайнятості; наукові, освітні установи
2	Трудові мігранти з бі- і полілінгвістичним и навиками	Навчальні семінари граматики та більш глибокого вивчення відповідної іноземної мови	Регіональна міграційна служба; регіональний центр зайнятості; головне управління праці та соціального захисту населення облдержадміністрації
3	Трудові мігранти конкретних професійних груп	Пільговий вступ у ВНЗ (у т.ч. магістратуру, інтернатуру, аспірантуру); пільгове оподаткування підприємств (установ), у штаті яких працюють реемігранти	Регіональна міграційна служба; головне управління праці та соціального захисту населення облдержадміністрації; наукові, освітні установи
4	Трудові мігранти з достатнім міграційним капіталом	Пільгове кредитування ведення бізнесу; спрощена процедура реєстрації підприємства; інформаційна підтримка	Регіональна міграційна служба; головне управління праці та соціального захисту населення облдержадміністрації;

			головне управління економіки та інвестицій облдержадміністрації
5	Нелегальні трудові мігранти (соціальна рееміграція)	Пільгове оподаткування підприємств, у штаті яких працюють реемігранти; семінари підвищення кваліфікації, перекваліфікація	Регіональна міграційна служба; регіональний центр зайнятості; головне управління Міністерства внутрішніх справ України в області; головне управління праці та соціального захисту населення облдержадміністрації; центр психологічної допомоги; представництво Верховного Комісара у справах біженців ООН
6	Наступні покоління емігрантів з України	Інформаційна підтримка; сприяння пошуку житла, навчання, працевлаштування	Посольства; регіональна міграційна служба; громадські організації

Одним з ефективних інструментів мотивації повернення в Україну є програми ведення бізнесу для реемігрантів. Їх реалізація закономірно є взаємовигідною для обох сторін – підтримуючи підприємницьку ініціативу, державні структури вирішують низку соціально-економічних питань через вливання міграційного капіталу в регіональну економіку, трудові мігранти не витрачають міграційний капітал на задоволення споживчого попиту, а отримують можливість його примноження. Програми ведення бізнесу для реемігрантів передусім повинні регламентувати порядок відкриття власної справи та включати наступні етапи: 1) подання інформації колишнім трудовим мігрантом про перебування на роботі за кордоном у регіональний центр зайнятості; 2) організація і проведення навчальних тренінгів

ведення бізнесу для реемігрантів; 3) вибір виду економічної діяльності, за потреби пільгове кредитування згідно підприємницьких потреб; 4) реєстрація власного підприємства за спрощеною процедурою; 5) інформаційна та фінансово-кредитна підтримка у перші 2 роки діяльності. Ефективним інструментом підтримки розвитку бізнесу також виступає можливість ввезення необхідного імпортного обладнання та устаткування за пільговими ставками мита.

Очевидно, що інтенсифікація міграційних потоків загострює питання розробки та впровадження продуманого, системного та ефективного міграційного менеджменту. Серед іншого, заслуговує на увагу політика адаптації трудових мігрантів, що повернулись на батьківщину. Заходи реадaptaції повинні відзначатись конкретністю та цільово-сегментною направленістю, підкріплюватись ресурсним забезпеченням та передбачати відповідальність конкретних управлінських структур за ефективність реалізованих рішень.

Література:

1. Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д. И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – С. 371.; Пуригіна О. Г. Міжнародна міграція / О. Г. Пуригіна, С. Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – С. 306; Арнольд Шлепаков Етнічний довідник [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://etno.us.org.ua/glossary/r.html>.
2. Західноукраїнський Центр «Жіночі перспективи». Соціальне обличчя новітньої української трудової міграції. Результати соціологічного опитування українських заробітчан в Італії – Львів, 2003 – 40 с.
3. Зовнішня трудова міграція населення України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.openukraine.org/ua/programs/migration/research-program>; Розвиток людських ресурсів і міграційна політика в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.etf.europa.eu>; О. Миколук. Готовність до міграції [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vkurse.ua/ua/analytics/gotovnost-k-migracii.html>; Чи хочуть українці за кордон? Результати дослідження міграційного потенціалу західних областей України 2011

- [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://iniciativa.com.ua/news/chi-khochut-ukraintsi-za-kordon-rezultati-dosildzhennya-migratsiinogo-potensialu-zakhidnikh-ob.>
4. Р. Ратушняк. ООН обговорює міграційні процеси у світі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ru.christiantoday.com/article/1531.htm>.
  5. Circular migration and mobility partnerships [Електронний ресурс]– Режим доступу: http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/l14564_en.htm.
  6. Західноукраїнський Центр «Жіночі перспективи». Соціальне обличчя новітньої української трудової міграції. Результати соціологічного опитування українських заробітчан в Італії – Львів, 2003 – 40 с.
  7. Мета держави – створення умов для повернення на батьківщину висококваліфікованих кадрів [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://debaty.org/ua/cms/emigration_deb.html.
  8. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с.
  9. Біль М. М., Пісна Р. Р. Державна політика адаптації трудових мігрантів, що повернулись в Україну // Науковий вісник НЛТУ України: збірник наукових праць. – Львів.- 2011 – Вип. 21.8. – 380 с.